

NYÍLT HOZZÁFÉRÉS A HUMÁNTUDOMÁNYOKBAN BESZÁMOLÓ A BETH ÉVES KÖZGYŰLÉSÉRŐL ÉS KONFERENCIÁJÁRÓL

Helsinki, 2016.09.03-07.

A teológiai könyvtárak európai egyesülete közgyűlésének és éves konferenciájának idén a Helsinki Egyetemi Könyvtár 2012-ben épült díjnyertes központi épülete adott otthont. Vesa Oiva vezető tervező olyan könyvtárárpületet hozott létre, amely anyag és színvilág tekintetében kívülről szerényen illeszkedik a környező belvárosi épületek közé, egy-egy dinamikus vonalvezetés a bejáratok körül azonban izgalmas-sá és hívogatóvá teszi. A természetes fény nagy darabokat harap ki az épületből, három irányból is behatol több emelet földemét is áttörve nappal – az épület mélyén elhelyezkedő munkaállomásokat is természetes fény öleli körül, ám ugyan-ez este fordítva érvényesül, az épület szórja, ragyogtatja a fényt magából. Különleges lüktetést eredményez ez a napfényes és a sötét napszakok váltakozásával, amelyet nem lehet nem szimbolikusan is magunkhoz venni: a tudást megsokszorozó egyetemi épületek korpuszának eleven szíveként dobog a könyvtár.

A 2016-os BETH konferencia témája az Open Access: a tudományos kutatási eredményekhez való nyílt hozzáférést szorgalmazó mozgalom eredményeit és megoldatlan érdekkonfliktusait mutatták be az előadások.

Az egyre növekvő folyóirat-előfizetési díjak miatt nehezen hozzáférhető szakirodalom bennünket is a nyílt hozzáférés feltétlen híveivé tesz. Az az átalakulás, amely a tudományos publikálás piacán zajlik, számunkra is hasznos eredményeket hoz, ugyanakkor nem kerülhetjük el könyvtáraink szerepének és funkcióinak változását sem ebben az átalakulási folyamatban, pl. könyvtáraink az intézményben megvédett PhD disszertációkat már most szabadon hozzáférhetővé teszik, vagyis online publikálási tevékenységet folytatnak. Alapvető kérdés, hogy kényszerűségből és az előírt mértékben szenvedjük-e el a változásokat, vagy olyan lehetőségeket

látunk az átalakulásban, amellyel saját és/vagy a szolgált közösség jövőjét is megteremthetjük.

A humán- és társadalomtudományok területén vannak a leghosszabb embargók, itt telik el a legtöbb idő a publikációk megjelenése és szabadon hozzáférhetővé tétele között, sőt ezen a területen a legkevesebb a nyílt hozzáférésű folyóirat, ezért a teológiában és a vallástudományokban csak lassabban fognak megjelenni a mozgalom jótékony hatásai. Ami még rosszabb, a nyílt hozzáférésre való áttérés átmeneti idejében még az is megtörténhet, hogy rövidtávon éppen ez a terület lesz kénytelen újabb veszteségekkel számolni, Tom Phillips amerikai előadó elemzése szerint ugyanis a nagyobb kiadók az SMT folyóiratoknak előírt rövidebb embargó miatt bevételkiesésüket a humán- és társadalomtudományi folyóiratárak növelésével fogják mérsékelni.

A finn Mikael Laakso, aki a nyílt hozzáférés mérése témában doktorált (<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/45238>), bevezető előadásában ismertette a tudományos eredmények disszeminációjának e pillanatban megragadható helyzetét és mindazokat a szervezeteket, célkitűzéseket és programokat, amelyeket a döntéshozók, kutatásfinanszírozók létrehoztak a nyílt hozzáférés érdekében (pl. OpenAIRE, Pasteur4OA, FOSTER), néhány EU tagállamot külön górcső alá véve. A versenyképességi tanács 2016. májusi ülésén az EU tagországok egyetértettek abban, hogy 2020-ra minden közpénzből finanszírozott kutatási eredményt tartalmazó folyóiratcikknek szabadon elérhetőnek kell lennie.

Ezzel egybehangzóan több európai állam alakította át úgy egyetemi előmeneteli és intézményi minősítési rendszerét, hogy abban a nyílt hozzáférésű publikációk számítsanak az elismerés és értékelés alapjául. De nemcsak előírásként jelenik meg ez, hanem források átcsoportosításával támogatják a szerzőket a kutatásfinanszírozók

és a kutatási intézmények a nyílt hozzáférésű publikálás „arany útján” (szerzői díjak szubvenció-jával), a kiadókkal való szerződések újratárgyalására az egyetemek közös érdekképviselőket állítanak fel (a holland VSNU gyakorlata), és évről évre konkrét számokban megfogalmazott célok elérésével igyekeznek a nyílt hozzáférésű publikálásra való áttérést megvalósítani. Teszik ezt azért is, hogy a hibrid folyóiratok kiadói ne fizetethessenek kétszeresen is a kutatóintézetekkel, egyetemekkel (egyszer a folyóirat előfizetéséért, másodsor egy-egy saját szerző cikkének szabadon elérhetővé tételéért), egyetlen szerződésben alkudnak meg a kedvezményes előfizetésről és a publikálási díj jelentős mérsékléséről az intézmények (Springer, Elsevier).

A tudományos publikálás piacán a nyílt hozzáféréssel megváltozott, hogy ki a díjfizető: felhasználó helyett a szerző, létrehozó. Átjárhatóbbak lettek más szerephatárok is. A könyvtár előfizető fogyasztóból, tartalomszolgáltatóból maga is tartalom előállító is lett, sőt sok helyen kiadóként is működik. A nyílt hozzáférés a lektorálási folyamatot is nyílttá tette, sőt egyes területeken még prepublikációs fázisban nyilvánossá tette a kutatási adatokat. Miután nyílt hozzáférésű folyóiratoknak is sikerült számottevő impakt faktort elérni, a hagyományos előfizetési folyóiratok körül kialakult „presztízs” sem olyan elvont, utánozhatatlan hozzáadott érték már.

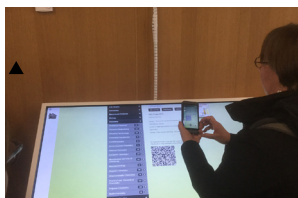
▲ Tea for Two szobor
(csorog a víz a kancsóból)

▲ Az automata könyvvisszavételhez tartozó futószalag tematikusan leválogatja a különböző raktárakba ▼ helyesr sorolandó könyveket.

Csoportos tanulásra elkülönített olvasószobák egyike

E-könyv terminál

A könyvtáraknak létfontosságú, hogy ezekben az átalakulásokban megkerülhetetlen partnerként részt vegyenek. A konferencián több bevált gyakorlatot is bemutatnak az előadók, ebből hármat szeretnék kiemelni.

A Knowledge Unlatched (www.knowledgeunlatched.org; szó szerint „kinyitott tudás”) olyan könyvtári összefogás, amely humán- és társadalomtudományi témájú monográfiák nyílt hozzáférésűvé tételére jött létre a kiadókkal kötött megállapodások keretében a következő modell szerint: a kiadók nemcsak a kötetek kereskedelmi árát állapítják meg címlistáikban, hanem előállításuk árát is megküldik a programhoz csatlakozott könyvtárak számára. A könyvtárak anyagi „ígéretet” tesznek a könyv megvásárlására, ha jónak látják, a fizetendő ár pedig annak függvénye lesz, hogy hány könyvtár igényelte a monográfiát. Ha a kritikus minimális 200 könyvtár gyarapítani akarja a kötetet, akkor a gyarapításra szánt összeggel a kötet szabadon hozzáférhetővé tételét is megváltják, és megjelenése pillanatában a kötet PDF-ben mindenki számára elérhető lesz. Az összefogásnak több haszna is van a könyvtárak számára, elsősorban anyagilag éri meg listaárnál olcsóbban hozzájutni szakkönyvekhez, az összefogás „mellékterméke” pedig maga a nyílt hozzáférés. Egy 10.000\$ előállítású, megrendelésekkel „megváltott” kötet 250 könyvtár számára könyvtáranként 40\$-ba kerül, 500 könyvtár szá-

mára már csak 20\$, 750 könyvtár számára pedig 13,33\$.

Felmerülhet a kérdés, lesz-e használója a már szabadon elérhető monográfiának, és a válasz igen, mégpedig azért, mert a nyílt hozzáférés egyik legnagyobb előnye a publikáció sokkal nagyobb láthatósága és ebből következően használata. Ez olyannyira igaz, hogy egy-egy kötet kiadásának mérlegelésénél a kiadók számára sokat nyom a latban az, hogy világszerte hányan töltötték már le a szabadon hozzáférhető PDF-et, mert ennél valódiabb piackutatást a kiadó sem tud készíteni. Magyarországról a Közép-európai Egyetem könyvtára tagja a programnak.

Az Open Library of Humanities (<https://www.openlibhums.org/>) szintén könyvtárak fentebb ismertetteti anyagi összefogásán alapul. Mivel a nyílt hozzáférés „szerző fizet” modellje a humántudományokban megvalósíthatatlan a terület alulfinanszírozott volta miatt, a könyvtárak publikációs platformot kínálnak újonnan alapítandó vagy a nyílt hozzáférésre áttérni szándékozó folyóiratok részére. Teológiai szakfolyóiratukba kéziratokat várnak.

A könyvtárakat érintő változásokat proaktív módon éli meg és használja az egyetem javára a University College London könyvtára. Kiadót és szerzői jogi tanácsadó irodát is működtetnek azért, hogy az egyetem kutatói eredményeinek disszeminációját a legteljesebb mértékben maximalizálni tudják. 2015-ben alapított kiadójuk az

A képet készítette: Mika Huisman

A képet készítette: Mika Huisman

A képet készítette: Mika Huisman

első kizárólag nyílt hozzáférésű kiadványokat megjelentető kiadó az Egyesült Királyságban. Tapasztalataik szerint (angol nyelven legálábbis) a nyílt hozzáférésű elektronikus kiadás nem versenytársa, hanem szimbiotikus elősegítője az igény szerinti papíralapú kiadásnak. A könyvtárnak sikerült központi helyet elfoglalnia az egyetemvezetés, az oktatók, a diákok kapcsolati és igényrendszerében, és így ezt az első kézből szerzett tudást hasznosítja stratégiai működése során. Kezeli például azt a pénzalapot, amelyet az egyetem arra szánt, hogy kutatóinak nyílt hozzáférésű publikálását támogassa, és azt a 2017-18-ban megépítendő tanulmányi központot is, amely 7/24 órás nyitvatartással működik majd, és kizárólag elektronikus tananyagot és szakirodalmat fog szolgáltatni.

A konferencia résztvevői összegyűjtötték mindazokat a szabadon elérhető forrásokat, amelyeket a napi tájékoztatási feladatokban használni szoktak, ezek a BETH honlapján a következő linken érhetőek el: <https://theo.kuleuven.be/apps/press/beth/links/open-access-links-from-our-members/>

A jövő évi BETH konferencia helyszíne Záhony, témája a digitális gyűjteményeink összekapcsolása lesz.

*Bálint Ágnes
Tiszántúli Református Egyházke-
rület Nagykönyvtára és Teológiai
Szakkönyvtára*